

XVII. Yüzyılda Bursa'da Emekli Bir Kadı: Baldırzade Oğlu Derviş Mehmed Efendi ve Serveti

Saadet Maydaer
Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi

Özet

Tereke, bir kişi öldükten sonra geride bıraktığı menkul veya gayri menkul tüm mal varlığına denir. Bunların yazıldığı belgeler ise tereke kayıtlarıdır. Bu belgeler, kişinin ölürken sahip olduğu tüm eşyaların dökümünü verdikleri için gerek o kişinin, gerekse de mensub olduğu sosyal statüdeki diğer insanların gündelik yaşamı hakkında bilgi edinmek için en önemli kaynaklardır. Tereke defterleri, kişinin ekonomik durumunu tüm açıklığıyla gözler önüne serdikleri gibi, mirasçuları oldukları için kaydedilen aile fertleri sayesinde akrabalık ilişkilerini de ortaya koymaktadırlar. Bazen ölenin adının önüne eklenen bir sıfat, onun mesleği veya toplumsal saygınlığının anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Bu çalışma, XVII. yüzyılda çeşitli illerde kadılık yaparken geçirdiği rahatsızlık yüzünden emekliye ayrılmak zorunda kalan Derviş Mehmed Efendi'nin terekesinden hareketle, hayatına bir ayna tutmayı ve onun sosyo-ekonomik düzeyi ile aile bağlarını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Abstract

A Retired Qadi in Bursa in the XVII. Century: Baldırzade Oğlu Derviş Mehmed Efendi and His Heritage

The heritage is the whole estates of a person, movable or immovable, that he/she left behind him/her after the death. The

records containing the information about it is called 'heritage registers'. Because of the fact that they provide information regarding the people's daily life, social status and socio-economic positions in the society, these records have a vital significance for a scholar. They can also clear up some moot points in the relationships of a large family. And sometimes, a title put in front a name can uncover the deceased's profession or his/her social prestige. This work is intended to spotlight Derviş Mehmed Efendi's -who was forced to be retired due to his illness while fulfilling his juridical job (qaza) in various cities in 17th century-social life, his socio-economic level and relationships, proceeding from his heritage registers.

Anahtar Kelimeler: Baldırzade, Bursa, ilmiye, kadı.

Key Words: Baldırzade, Bursa, ulama, qadi.

Giriş

Ölen bir kişinin ardında bıraktığı mirasçılarının, mal varlığının, alacaklarının ve borçlarının kaydedildiği belgeler olan terekeler, ölenin kişisel tarihinin kurgulanmasında en büyük yardımcılardır.¹ Bu kayıtlardan yola çıkarak ölen kişinin sosyo-ekonomik düzeyinin yanı sıra, dökümü yapılan malların o günkü maddi kıymetleri ve toplumsal kullanım alanları hakkında da fikir edinilebilir. Ayrıca mirastan yararlanacakları için kaydedilen aile fertleri, ölenin medenî durumu ve aile soyağacını ortaya çıkarırlar. Tüm bu faydalarına rağmen ölen kişinin hayatındaki son noktanın dondurulmuş bir resmi olmaları hasebiyle canlı hayatı tasvirde eksiklikleri olacağı muhakkaktır.² Fakat eksikliklerine rağmen, tereke defterleri Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi çalışmalarında elimizde bulunan en önemli kaynaklardan biridir. Bu öneminden dolayı tereke defterleri pek çok çalışmada temel kaynak olarak kullanılmışlardır.

Tereke defterlerini kaynak olarak ele alan çalışmaların bir kısmında çok sayıdaki benzer belgeden yola çıkılarak ele alınan dönemdeki sosyal yaşantı ya da ekonomik durum hakkında istatistiksel veriler elde edilmektedir.³ Diğer bir kısmı ise tek bir şahsa

¹ Anastassiadou, Meropi, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, (çev: Işık Ergüden), İstanbul, 2001, s. 32.

² Faroqhi, Suraiya, "18. Yüzyıl Bursa'sında Zengin Olmak: Debbağ Hacı İbrahim'in Serveti", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (çev. Gül Çağalı Güven- Özgür TÜresay), İstanbul, 2003, s. 199.

³ Barkan, Ömer Lütfi, "Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, III/ 5-6, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1966, s. 1-479; Harkort, Klaus Liebe, *Beitrage Zur Sozialen und Wirtschaftlichen Lage Bursa's am Anfang des 16. Jahrhunderts*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hamburg,

ait terekeyi ele alarak, onun hayatına ışık tutmaya çalışmaktadır. Bu şekilde bazen bir tüccarın, bazen bir şairin, bazen de taşralı bir Türk efendisinin yaşamı ortaya konulmakta, böylece sadece o kişinin özel tarihi değil mensub olduğu sosyal sınıftaki diğer insanların ortalama hayat standardı hakkında da fikir edinilebilmektedir.⁴

Bu çalışmada, Tokat'tan Bursa'ya gelip yerleşmiş ve nesiller boyu Bursa'nın önemli simalarından olmayı sürdürmüş "Baldırzade" ailesinin bir mensubu olan Baldırzade Derviş Mehmed Efendi'nin yaşamı ele alınacaktır. Bunun için onun terekesi kaynak olarak kullanılacaktır. Derviş Mehmed, müderrislik ve kadılık görevlerini yerine getirirken sağlığı bozulduğu için emekliye ayrılmak zorunda kalmış bir devlet memurudur. Dolayısıyla onun hayatına tutulacak bir ayna, XVII. yüzyılda yaşayan emekli bir ilmiye sınıfı mensubunun yaşam standardı hakkında da fikir verecektir.

a. Hayatı ve Ailesi

Derviş Mehmed Efendi, Şeyh Selisî Mehmed Efendi'nin oğlu olarak 1019/1610'da Bursa'da dünyaya gelmiştir. Babası da kendisi

1970; Özdeğer, Hüseyin, *1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*, İstanbul, 1988; Gerber, Haim, *Economy and Society in an Ottoman City: Bursa, 1600-1700*, The Hebrew University, Jerusalem, 1988, Öztürk, Said, *Askeri Kassama Ait 17. Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, OSAV, İstanbul, 1995; Karataş, Ali İhsan, "Folklorümüzün Kaynaklarından tereke defterleri ve XVIII. Yüzyıl Tereke Kayıtlarından Örnekler", *I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (4-6 Nisan 2002) Bildiri Kitabı*, Bursa, 2002, c. II, s. 691-710; Kurt, Abdurrahman, "19. Yüzyıl Bursa Toplumunun Sosyal Görünümü ve Halkın Sahip Olduğu Eşyalar", *I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (4-6 Nisan 2002) Bildiri Kitabı*, Bursa, 2002, c. II, s. 711-732; Faroqhi, Suraiya, "Ticaret: 1480'lerde Bursa Tüccarları", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (çev. Gül Çağalı Güven- Özgür TÜresay), İstanbul, 2003, s. 153-177; Karataş, Ali İhsan, "XVIII. Yüzyılda Bursa Halkının Ekonomik Yapısı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 15, sayı: 2, 2006, s. 231-264.

⁴ Lajos, Fekete, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendi Evi", (çev. M. Tayyib Gökbilgin), *Bellekten*, cilt: XLIII, sayı 170, Ankara, 1979, s. 457-480; Erünsal, İsmail, "Türk edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları IV: Lami'i Çelebi'nin Terekesi", *Journal of Turkish Studies- Türklük Bilgisi Araştırmaları*, vol: 14, Harvard University, Washington DC, 1990, p. 179-194; Faroqhi, Suraiya, "Köle Sahibi ve Kırsal Tefeci Olarak Bir Yapı Ustası: Sefer Mimarını Bursalı Hacı Abdullah", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (çev. Gül Çağalı Güven, Özgür TÜresay), İstanbul, 2003, s. 179-197; Faroqhi, Suraiya, "18. Yüzyıl Bursa'sında Zengin Olmak: Debbağ Hacı İbrahim'in Serveti", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (çev. Gül Çağalı Güven, Özgür TÜresay), İstanbul, 2003, s.199-216; Kılıç, Orhan, "Harputlu Hacı Osman'ın 1725 Tarihli Terekesi ve Düşündürdükleri", *Turkish Studies*, vol: 2/1, 2007, s. 17-28; Yağcı, Zübeyde Güneş- Genç, Serdar, "XIX. Yüzyılda Balıkesir'de Giyim-Kuşam Zevki ve Bir Kumaş Tüccarı", *Turkish Studies*, vol: 2/1, 2007, 227-246.

gibi ilmiye sınıfına mensubtur ve gerek ilmî şahsiyeti, gerekse yazdığı eserlerle Bursa'ya önemli katkıları olmuştur. Aslen Tokatlı olan bu aile, dedeleri Ali'nin Bursa'ya gelip yerleşmesinden sonra yaşamlarını Bursa'da sürdürmüşlerdir.⁵ Ali Dede'nin oğlu Mustafa, başarılı bir öğrenci olarak dikkatleri üzerine çekmiş ve farklı ilim merkezlerinde eğitimini tamamladıktan sonra Bursa'ya dönerek Yıldırım Camii hatibi olmuştur. Aynı zamanda Abdal Mehmed Camii'nde imamlık görevini de yerine getirmiştir. Bu vazifelerinden sonra sırasıyla Ulucamii imamı, darülkurra şeyhi, Hisar Camii imamı ve Ulucamii hatibi olmuştur.⁶ 1032/1623'te vefat eden Mevlânâ Mustafa, babasının da gömülü olduğu ve bir dönem kendisinin de görev yaptığı Abdal Mehmed Camii Haziresi'ne defnedilmiştir.⁷

Onun oğlu Şeyh Mehmed Efendi'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak kitabının sonunda verdiği hayat hikâyesinde 1003/1594 yılında Arabzâde Abdurrahman Efendi'ye mülâzım olduğunu bildirmektedir.⁸ 1015/1606'da 40 akçe ile Bursa Molla Fenari Medresesi'ne müderris tayin edildi.⁹ Bu dönemde aynı zamanda mahkeme katibliği de yapıyordu.¹⁰ 1027/1618'de Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi'ne 50 akçe ile müderris olarak atandı. Uzun bir süre burada vazifesini sürdürdükten sonra, İstanbul Davud Paşa, Bursa Yıldırım ve İstanbul Ayşe Sultan medreselerinde görev yaptı. 1038/1628 yılında İstanbul Sahn-ı seman müderrisi olup iki yıl burada görev yaptıktan sonra yine Bursa'ya geldi ve Sultaniye müderrisliğine atandı. 1043/1633 yılında ise Üsküdar Valide Sultan müderrisi olarak görev aldı.¹¹ Bir süre daha müderrislik yaptıktan sonra vazifesine kadı olarak devam etti. Mekke kadılığına kadar yükseldikten sonra emekli olup, Bursa'ya geri döndü.¹² Yenişehir Kasabası kendisine arpalık olarak verildi. Her ne kadar emekli olsa da hayattan tamamen elini eteğini çekmedi ve Yıldırım Medresesi'nde

⁵ Belig Efendi, Burusevî, *Güldeste-i Riyaz-ı İrfan ve Vefayat-ı Danişveran-ı Nadiredan*, Bursa, 1287/1870, s. 346.

⁶ Baldırzade Selisî Şeyh Mehmed, *Ravza-i Evliya*, (Haz. Mefail Hızlı, Murat Yurtsever), Bursa, 2000, s. 20. Baldırzade Selisî Mehmed Efendi, "Ravza-i Evliya" adlı biyografi eserinin sonunda kendisinin ve ailesinin hayat hikâyesini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Bkz. Baldırzade, age, s. 20-23 ve 285.

⁷ Baldırzade, age, s.21 ve s. 286.

⁸ Baldırzade, age, s. 286; Belig, age, s. 347.

⁹ Baldırzade, age, s.22; Belig, age, s. 347.

¹⁰ Baldırzade, age, s. 22, Kepecioğlu, I, s. 73.

¹¹ Baldırzade, age, s. 22; Belig, age, s. 347.

¹² Baldırzade, age, s. 23; Belig, age, s. 347.

ilmî faaliyetlerine devam etti.¹³ 1060/1650'de vefat etti ve babasıyla dedesinin yanına, Abdal Mehmed Camii Haziresi'ne gömüldü.¹⁴

Mehmed Efendi'nin ilmî hayatı sadece talebe yetiştirmekten ibaret değildi. Çok sayıda eser te'lif etti.¹⁵ Ancak bunların arasında en bilineni "Ravza-i Evliya"dır. Bu eser, Bursa'da yaşamış meşhur kişilerin hayat hikâyelerini anlatmaktadır. Bu nedenle gerek Bursa tarihi gerek ilim ve tasavvuf tarihi açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Kitap, devlet adamları tarafından da itibar görmüş, hatta esere "Ravza-i Evliya" adını Şeyhülislam Karaçelebizade Abdülaziz Efendi vermiştir.¹⁶ Bunun dışında Mekke kadılığı esnasında kaleme aldığı Mekke ve Medine'ye dair eserleri vardır. Ayrıca şiirlerini topladığı bir divan, mahkemelerdeki kâtiblere yol göstermek üzere yazılan "Kitabu's-sakk" da telif ettiği eserler arasında yerlerini almışlardır.¹⁷

Hem ilmî hayata olan katkıları, hem de getirildiği önemli görevlerdeki başarılı hizmetleriyle mümtaz bir kişi olan Baldırzade Selîsi Şeyh Mehmed Efendi'nin kendi adını verdiği ve yine "Baldırzade" diye tanınan oğlu Derviş Mehmed Efendi, 1019/1610 yılında dünyaya gelmiştir.¹⁸ Bu esnada Bursa'da babası müderrislik yaptığından ilmî bir çevrede yetişmiştir. Tahsili hakkında bilgi sahibi olamadığımız Derviş Mehmed Efendi, babasının mesleğini tercih etmiş ve müderris olmuştur. Bursa'da bir süre müderris olarak görev yaptıktan sonra yine babası gibi kadılığa atanmıştır. Konya, Trablusşam ve Kayseri kadılıklarında bulunduktan sonra kendisine felç gelmesi üzerine emekliye ayrılmak zorunda kalmıştır. Geçimini temin etmesi için İnegöl kazasının maişeti tayin edilmiştir.¹⁹ 1079/1668 yılında Bursa'da Hisar Camii Mahallesi'ndeki evinde geride eşi ve beş çocuğunu bırakarak vefat etmiştir.²⁰ Eşi Beyhanım, seyyid bir aileye mensup olup, 995/1587 yılında Hisar'da İmaret-i İsa Bey Mahallesi'ndeki evinde öldürülen Emir Gazi'nin torunu Ebu'l-Me'âli'nin kızıdır.²¹ Derviş Mehmed Efendi'nin oğulları anneleri

¹³ Belig, age, s. 347.

¹⁴ Baldırzade, age, s. 23 ve s. 287; Belig, age, 347; Gazzizade, Abdülatif, *Hülasatü'l-Vefeyat*, Bursa Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel no: 2162, s. 19.

¹⁵ Baldırzade age, s. 20-26.

¹⁶ Baldırzade, age, s. 27; Gazzizade, age, s. 19; Belig, age, 349.

¹⁷ Baldırzade, age, s. 24-26; Kepecioğlu, Kâmil, *Bursa Kütüğü*, Bursa Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel no: 4522, IV, s. 145.

¹⁸ Kepecioğlu, age, III, s. 276.

¹⁹ Kepecioğlu, age, I, s. 375.

²⁰ Bursa Şer'iyye Sicilleri (Bundan sonra BŞS olarak gösterilecektir), B 91 6a.

²¹ Kepecioğlu, age, II, s. 8.

sebebiyle “seyyid”, kızları ise “şerife” olarak nitelendirilmişlerdir.²² Vefatı sırasında oğullarından Seyyid Mehmed Çelebi, sara hastasıdır. İbrahim ise henüz çocuk yaştadır. Kızlarının her ikisi de yetişkindir, fakat evli olup olmadıklarına dair bir bilgi verilmemiştir.²³

Derviş Mehmed Efendi'nin geride bıraktığı mal varlığının yekûnu 3682 kuruştur. Bu mal varlığının içinde evde gündelik hayatında kullandığı her türlü eşya, kitapları, alacakları ve gayr-i menkulleri yer almaktadır. Tereke kaydında karışık bir şekilde yazılmış olan tüm bu eşyalar, kullanım alanlarına göre sınıflandırıldığında, XVII. Yüzyılda önce müderrislik, sonra kadılık görevlerinde bulunmuş bir ilmiye sınıfı mensubunun yaşam standardı hakkında bir fikir sahibi olunabilecektir.

b. Giyim-Kuşamı

Giyim kuşam her devirde sosyal statünün en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Kişinin sahip olduğu maddî imkânların ve toplum içindeki yerinin anlaşılabilmesinde üzerine giydiklerinin niteliği en önemli ipuçlarından kabul edilmiştir. Buradan hareketle kadılıktan emekli olmuş Derviş Mehmed Efendi'nin giyim-kuşamında hangi tür kumaş ve elbiseleri tercih ettiği, terekesindeki giyeceklerden yararlanılarak anlaşılmaya çalışılacaktır.

Tablo 1. Derviş Mehmed Efendi'nin Terekesindeki Giyim-Kuşam Eşyaları

Eşyanın adı	Değeri
Alaca came	2
Benefşe Bağdadi	6
Benefşe Bağdadi	3
Benefşe çakşır ²⁴	4

²² Ataerkil toplumlarda kadın evlendiğinde kocasının statüsünü elde eder. Ancak “Seyyid”lik ve “Şeriflik” bunun istisnalarından biridir. Seyyid soyundan gelen bir hanım, evlendikten sonra da kendi kan asaletini sürdürebilmekte, hatta doğacak çocuklarına da bu asaleti geçirebilmektedir. Şeriyte sicillerinde ve Nakibu'l-eşraf defterlerinde bu konuda çok sayıda örnek mevcuttur. Kılıç, Rüya, *Osmanlı Devleti'nde Seyyidler ve Şerifler (XIV.-XVI. Yüzyıllar)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000, s. 19 -25.

²³ BŞS, B 91 6a.

²⁴ Çakşır, ince kumaştan yapılmış bir çeşit şalvardır. Belden aşağı kısma giyilen paçaları mestli ve dar olup, genellikle çuhadan yapılırdı. Bazı çakşırılar dize kadar olurdu ve bunlara “diz çakşırı” denilirdi. *MEB Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2004, I, s. 479; Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2004, I, s. 323; Koçu, Reşat Ekrem, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara, 1967, s. 59-61.

Benefşe sof	10
Benefşe? havhlı ²⁵ vaşak kürk	60
Beyaz ihram	2
Beyaz ihram ²⁶	5
Buruc? alaca kebe ²⁷	2
Fıstıki Bağdadî	2
Halâli ²⁸ came	4
Kakum ²⁹ kürk ³⁰	15
Kırmızı börk ³¹ ortası	2
Kırmızı bürde ³²	1
Kırmızı ihram	1
Kırmızı? bürde	3
Kol... çakşır	4
Köhne abai ³³	2
Köhne kaba	1

- ²⁵ Hav/havh çuha ve benzeri kumaşların ters yüzünde bulunan tüy. Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1996, s. 343.
- ²⁶ İhram, hacıların Mekke'ye girmek ve hac ve umre yapmak için yün, pamuk ve ketenden dikişsiz olarak giydikleri elbisenin adıdır. Pakalın, II, s. 39. Ayrıca Arapların sıcaktan korunmak için giydikleri dikişsiz, beyaz yün çarşaf, maşlah. Değişik yerlerde kullanılan ve kullanış amacına göre çeşitleri olan yün yaygıya da ihram denilir. *MEB Türkçe Sözlük*, II, s. 1351.
- ²⁷ Kebe, daha ziyade çobanların giydikleri gocuğun yapıldığı kalın keçe ile bu keçeden yapılmış kaput, kepeneğin adıdır. Gocuğa da kebe denirdi. Pakalın, II, s. 236; *MEB Türkçe Sözlük*, II, s. 1610; Koçu, 152.
- ²⁸ Halâli, buruşuk yerli bez. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul, 1996, s. 557.
- ²⁹ Kakum, sincap nevinden kediye benzer hayvanın kürküne verilen addır. Pakalın, II, s. 141.
- ³⁰ Kakum kürk, padişahlarla kibarların giydikleri kakum derisinden yapılan kürkün adıdır. Kediye benzer bir hayvan olan kakumun derisi beyaz olup, yalnız kuyruğu siyahtır. Pakalın, II, s. 142.
- ³¹ Börk, yeniçeriler tarafından kullanılan, beyaz çuhadan veya keçeden yapılan başlığın adıdır. Börkün başa geçirilen kenarında ipek veya sırma işlemeli bir süs bulunurdu. Ön kısmının ortasına ise "kaşıklık" veya "tüylük" denilen bir parça eklenmişti. Buraya sefer esnasında kaşık sokulurdu. Törenlerde ise, rütbelere göre turna kuşu telleri, balıkçıl kuşu telleri, düz sorguçlar veya süpürge sorguçlar takılırdı. Pakalın, I, s. 243; Koçu, s. 45, 46.
- ³² Bürde, bir çeşit elbise, hırka. *MEB Türkçe Sözlük*, I, s. 409.
- ³³ Aba, yünden yapılan bir nevi kaba ve kalın şayak ve bundan dikilen elbise, yünden yapılan üstlük. Dervişlerin giydiği, tarikatlara dervişliğin sembolü olmuş, önü açık hırka. *MEB Türkçe Sözlük*, s. I, 2. Aba, dervişlerle aşağı tabakadaki ilmiye mensuplarının ve medrese talebesinin giydikleri palto nevinden bir elbisenin adıdır. Pakalın, I, s. 1. Abai ise geniş desenli, desenleri klaptan ve renkli ipekle işlemeli, kalın, ipek kumaştır. Özen, Mine Esiner, "Türkçe'de Kumaş Adları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı: 33, 1980/81, s. 299.

Köhne kaba?	1?
Köhne mai kebe	1
Kumul çakşır	2
Kutni Bağdadî	2
Mai Bağdadî came	6
Mor çuka semmur kürk	80
Nimten ³⁴ kürk	8
Saçaklı abai	25
Sarı alaca came	5
Sarı Bağdadî came	3
Sarı ihram	2,5
Semmur kürk	200
Sümbüli sof	5
Tilki bogatlı kürk	12
Turuncu kebe 2	5
Vaşak ³⁵ kürk	45
Yağmurluk	4
Yeşil alaca came	5
Yeşil çukalı zerd ³⁶ aba kürk	25
Hamam raht	4
Kırpıklı hamam tası	1,5
Toplam	571

Derviş Mehmed Efendi'nin terekesindeki giyim-kuşama dair eşyalarının toplam değeri 571 kuruştu ve bu toplam mal varlığının % 15,5'ini oluşturuyordu. Kışlık giyeceklerinin arasında kürkler önemli bir yer tutuyordu. Toplam 8 tane kürkü bulunuyordu. Bunların dördü başka kumaşlarla kombine edilmemiş sade kürklerden. İçlerinde en pahalısı, 200 kuruş değerindeki "semmur" kürktü. Semmur ya da samur, Kuzey Avrupa'da ve Sibiry'a'da yaşayan yumuşak, ince ve sarı tüylü sansar cinsinden bir hayvan olup, kürkü oldukça makbuldü.³⁷ Vaşak kürkü semmura göre bir hayli ucuzdu ve benefşe havhlısı 60, diğeri 45 kuruş değerindeydi. Sadece 15 kuruş kıymet biçilen kakum kürk ise padişahlar ve önde gelen kibarlar tarafından tercih edilen sincap cinsinden bir hayvanın

³⁴ Nimten, mintan demektir. Devellioğlu, s. 839.

³⁵ Vaşak, derisinden kürk yapılan hayvan ve bunun postuna verilen addır. Pakalın, III, s. 585.

³⁶ Zerd, sarı demektir. Şemseddin Sami, s. 683.

³⁷ *MEB Türkçe Sözlük*, IV, s. 2433; Pakalın, III, s. 113.

kürküydü. Bu hayvanın derisi beyaz olup, sadece kuyruğu siyahtı.³⁸ Diğer cins kürklere göre ucuz görünmesi boyutlarının küçüklüğünden kaynaklanmış olmalıdır. Muhtemelen yaka süsü şeklinde kullanılıyordu. Derviş Mehmed Efendi semmur kürkten fazlasıyla hoşlanıyor olmalıydı ki, 80 kuruş değerinde bir semmur kürke daha sahipti. Ancak bu giysi diğeri gibi sırf kürkten müteşekkil değildi. Mor çuka kaplıydı. Yeşil çukalı sarı aba kürkünün ise hangi hayvanın derisinden imâl edildiği belirtilmemiştir. Tilki kürkü, kürk çeşitleri içinde en ucuza elde edilebilenlerden olmalıdır. Zira Derviş Mehmed Efendi'ninki sadece 12 kuruş değerindedir. En az maddî değeri haiz "nimten kürk" ise büyük ihtimalle soğuk kış günlerinde evin içinde giyilen bir tür üst kalın giysiydi. Böylece terekedeki kürklerin toplam değeri 445 kuruşa ulaşmaktadır. Derviş Mehmed Efendi'nin üstlük olarak kullandığı diğer giyecekleri önü açık kaftan olarak nitelendirilen "kaba" ve kalın keçeden yapılan bir çeşit gocuk olan "kebe"ydi.³⁹ Kabaları iki taneydi ve her ikisi de köhne yani eskimiş durumdaydı. Bu sebeple de fazlaca bir maddî kıymetleri kalmamıştı. Dört kebesinden ikisi turuncu renkteydi. En kıymetlileri de bunlardı. İkisinin değeri 5 kuruştı. Alaca kebe 2 kuruş değerindeyken mavi renkli kebesi eskidiğinden 1 kuruş ancak edebilmişti. Yünlü bir üstlük olan "aba"dan da terekede iki tane bulunmaktaydı. Bunlardan biri eski ve 2 kuruş değerindeydi. Saçaklı olanı ise muhtemelen özel günlerde giyiliyordu ve maddî açıdan da oldukça kıymetliydi. Mehmed Efendi'nin gardrobu, kışın soğuk havalarda giyebilecekleri konusunda ona zengin seçenekler sunuyordu. Ancak onun, tüm bunların yanısıra yağmurlu havalara mahsus bir giysisi, yağmurluğu da bulunuyordu. Onun maddî değeri sıradan bir kebenin iki katı değerinde olup, 4 kuruştı.⁴⁰

Üstlük olarak kullandığı bütün bu dış giysilerinin içine giydiği iki kırmızı "bürde" yani hırkasının biri 3, diğeri ise 1 kuruş değerindeydi. Hırkanın altına giydiği "came" yani çamaşırlardan terekede 6 tane yer almaktaydı. Bunların ikisi Bağdadî, üçü alaca biri de "halâli" denilen buruşuk yerli kumaştan yapılmıştı. Renkleri, sarı, yeşil, maviydi. En kıymetlileri 6 kuruşluk maî Bağdadî came iken, sarı ve yeşil alaca olanları 5'er kuruştı. Diğerleri ise sırasıyla, halâli 4, sarı bağdadî 3 ve alaca came 2 kuruş değerindeydi.

³⁸ Pakalın, II, s. 141, 142.

³⁹ Pakalın, II, s. 111, 236.

⁴⁰ Yağmurluk, o dönemdeki terekelerde -özellikle de Bursa'da- karşımıza fazlaca çıkan bir giyecek çeşidi değildir. Ancak Fekete, XVI. Yüzyılda taşralı bir Türk efendisi olan Ali Çelebi'nin terekesinde iki tane yağmurluk olduğunu belirtir. Bunlardan biri kırmızı skarlat çuhadan, diğeri leylak rengi çuhadan yapılmıştır. Fekete, Lajos, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendi Evi", (çev: M. Tayyib Gökbilgin), *Bellekten*, cilt: XLIII, sayı: 170, 1979, s. 463.

Tüm bu üstlüklerin altına giyilen o dönemin pantolonları olan çakşırlardan terkede 3 tane bulunuyordu. Bunların ikisi 4'er kuruş, kumul olanı ise 2 kuruş değerindeydi. Mehmed Efendi, konumu gereği çok sayıda başlığa sahip olmalıydı. Ancak terekede sadece bir "kırmızı börk ortası" kayıtlı bulunmaktadır. İhram, o dönemde hem elbise, hem de çok amaçlı kullanılan bir örtü anlamına gelmekteydi.⁴¹ Mehmed Efendi'nin de ikisi beyaz, biri sarı ve bir diğeri kırmızı olmak üzere toplam 4 adet ihramı vardı. Bunların en pahalısı 5 kuruş kıymetinde ve beyazdı.

Terekeye kaydedilmiş bu giyeceklerin yanısıra, henüz dikilmemiş kumaşlar da yer alıyordu. Bu kumaşların çoğunluğu "Bağdadî" idi. Sof (yün) ya da pamukluyla ipekli karışımı olan "kutni" cinsinden olanları vardı.⁴² Terekesinde yer alan hamam takımı ve kırpıklı hamam tası ise o dönemde herkesin sahip olduğu kişisel bakım araç-gereçlerindendi.

b. Mutfak Eşyaları

Derviş Mehmed Efendi'nin terekesinde yer alan mutfak malzemesi, metrükâtın % 12.76'lık bir kısmını oluşturmaktadır. Aslında onun mutfağında yemek pişirmek ve sunmak için kullanılan araç-gereç ve malzemeler, sıradan bir Bursa Osmanlı evindekinden çok da farklı olmasa gerektir. Belki saygın kişiliği nedeniyle ziyaretine gelen insanların eksik olmayışı, mutfağına sıradan insanlardan daha fazla özen göstermesine ve daha fazla maddî kaynağını buraya sevketmesine neden olmuştur.

Derviş Mehmed Efendi'nin evinde yemek pişirilirken kullanılan araç-gereçler arasında hemen her evde bulunan küçük ve büyük tencerenin yanı sıra, lengerî denilen büyük bakır sahan ve orta büyüklükte bir kazan yer alıyordu. Tabe (tava) larının sayısı dörttü. 2 kuruş değerindeki kebab tabesi genelde et pişirmede kullanılıyor olmalıydı. 7 kuruş değerindeki mutfak tabesi ise çok amaçlı kullanıma uygundu. Gerek az miktardaki yemeklerin hazırlanmasında gerekse yemeklerin misafirlere sunumunda kullanılan sahanlardan Mehmed Efendi'nin mutfağında 8 tane yer alıyordu. Bunlardan 6 tanesi kapaklı ve bir tanesi ayaklıydı. Ayaklı olan sahan 17,5 kuruş değerindeydi. Yahni pişirmeye mahsus sahanın kıymeti ise sadece 1,5 akçeydi. Altı adet de "mertebanî" denilen Hindi-Çini'nde üretilmiş porselen sahanı vardı. En pahalısı 8 kuruş, en ucuzu 1,25 kuruştü. Bunların fiyatlarının farklılığı boyutlarından kaynaklanıyor olmalıdır. Mertebanî sahanlar porselen oldukları için sadece sunum aşamasında kullanılabilirlerdi.

⁴¹ Pakalın, II, s. 39; *MEB Türkçe Sözlük*, II, s. 1351.

⁴² Devellioğlu, s. 530.

Fırında pişirilen yemekler için bugün olduğu gibi o dönemde de tepsiler kullanılıyordu. Tepsiler pişirilecek yiyeceğin niteliğine uygun şekillerde üretiliyordu. Bu nedenle börek ve baklava tepsileri terekede farklı maddeler halinde kaydedilmişlerdi. Ancak iki baklava tepsisine karşılık bir börek tepsisi bulunması, bu evde baklavanın börekten daha sık pişirildiği anlamına gelmemektedir. Zira bu evdeki mutfak eşyaları evin beyinin sahip olduklarıyla sınırlı değildir. Evin hanımı Beyhanım'ın da mâlik olduğu çok sayıda mutfak eşyasının bulunabileceği hatırdan çıkarılmamalıdır. Pek tabii ki bunları Derviş Mehmed Efendi'nin terekesinden tespit edebilmek mümkün değildir. En düşük maddî değere sahip olan tepsi baklava tepsisidir. Kuzu tepsisi 2 ve börek tepsisi 3 kuruş değerindedir. Kuzu tepsisi, muhtemelen bütün bir kuzunun pişirilmesinde kullanılıyordu. Bu da her evin bütçesinin kolaylıkla karşılayabileceği bir yemek değildi. Bu nedenle orta halli terekelerde kuzu tepsisine pek rastlanmamaktadır.

Yemek servisinin yapıldığı sinilerden Derviş Mehmed'in mutfağında ikisi hurda olmak üzere üç tane bulunuyordu. O dönemde yemekler sinilerin üzerinde birkaç kişiye bir tabak gelecek şekilde sunuluyordu. Sulu yemekler ve çorbaların konulduğu taslardan 4 tane mevcuttu. Bunlardan ikisi cam, biri ayaklı, bir diğeri ise kapaklıydı. Şerbetler özel kâselerde takdim ediliyordu ve terekede bunlardan iki tane yer alıyordu. İki "şikeste" yani kırılmış tabağın dahi kaydedilmiş olması o dönemde porselenin ne kadar kıymetli olduğunu göstermektedir. Bunlar muhtemelen ucu kırılmış, kullanılabilir durumda tabaklardır. Mehmed Efendi'nin porselenleri bunlarla sınırlı değildir. Fağfur denilen kıymetli porselen eşyalarının toplam değeri 280 kuruş gibi hatırı sayılır bir miktardır.

Yemekler yendikten sonra ellerin yıkanması için sofraya getirilen leğenden bir, ibrikten ise terekede 3 tane vardı. Bu şekilde yıkanan eller peşkir veya makramalarla kurulanıyordu. Makramalar yemek esnasında da kullanılıyor ve peçete vazifesi görüyorlardı. Mehmed Efendi'nin evinde sofranın estetiğine de büyük önem verildiği şerbet içilirken özel kaselerin yanı sıra yalnızca bu içeceğe mahsus 6 makramesinin de bulunmasından anlaşılıyor. Gerek içme gerekse kullanma suyunun taşınıp muhafaza edildiği 3,5 kuruş değerinde bir güğümün yanı sıra biri kapaklı, biri küçük 3 bakracı vardı. Çok amaçlı kullanılabilen 6 badyasından⁴³ 4'ü küçüktü.

Mehmed Efendi kahveye düşküdü ve misafirlerine kahve ikram etmekten büyük bir zevk alıyordu. Muhtemelen dostlarıyla yediği mükellef bir yemekten sonra ellerini yıkayıp bir köşeye çekilip, misafir sayısına göre küçük veya büyük kahve ibriğiyle getirilen

⁴³ Badya, ağzı yayvan topraktan büyük kap ki gerdel yerine kullanılır. Şemseddin Sami, s. 260.

kahvesini fincanından yudumluyordu. Fincan ve tabaklarının sayısı belki porselenin pahalılığı nedeniyle dördü geçememişti. Ancak hâl-i hâzırda kullandığı kahve ibriklerinden başka eskitilmiş üç küçük kahve ibriğinin bulunması onun kahve tiryakiliğinin en güzel delilidir.

Tablo 2. Derviş Mehmed Efendi'nin Terekesindeki Mutfak Eşyaları

Eşyanın adı	Değeri
.... tabesi	1,5
Ayaklı sahan	17,5
Ayaklı tas	1,5
Badya 2	3
Baklava tepsisi 2	3
Beyaz makrame ⁴⁴ 3	2
Börek tepsisi	3
Cam tas 2	2
Cam tepsi	1
Defa bakrac	1
Defa ibrik	2
Fagfur ⁴⁵ cümlesi	280
Fincan ve tabak	4
Güğüm	3,5
Hurda sini	30?
Hurda sini	1
Hurda? sagir kahve ibriği 3	1
Kahve ibrik	1
Kapaklı bakrac	1,5
Kapaklı tas	1
Kebab tabesi	2
Kebir ibrik	1
Kebir kahve ibriği	1,5

⁴⁴ Makrama, kenarı işlemeli baş örtüsü, işlemeli destmal, havlu, peşkir yerlerine kullanılan bir tabirdir. Doğrusu mikramadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pakalın, II, s. 394 ve Koçu, s. 169.

⁴⁵ Fagfur, iyi porselenden yapılmış Çin işi kase, tabak vb. eşya. *MEB Türkçe Sözlük*, II, s. 886.

Kebir lengeri ⁴⁶	6
Köhne peşkir ⁴⁷ 2	1
Kuzu tepsisi	2
Leğen ve ibrik	3
Matbah sinisi	1
Matbah tabesi	7
Mertebani ⁴⁸ sahan	8
Mertebani sahan 2	2,5
Mertebani sahan 3	4
Peşkir	6
Sagir	3
Sagir badya 4	4
Sagir bakraç	1
Sagir tabe ve güldan ⁴⁹	0,5
Sagir ve kebir tencere maa tekne	20
Sahan kapaklı 6	6
Şerbet kasesi	4
Şerbet kasesi	3,5
Şerbet makramesi 3	4,5
Şerbet makramesi 3	4
Şikeste Tabak 2	1,5
Vasat kazan 7	11
Yahni sahanı	1,5
Toplam	470 kuruş

c. Ev Döşemesi/Mefruşat

Derviş Mehmed Efendi'nin evi mensubu olduğu sosyal sınıfa göre hayli müteviz dōşenmişti. Evde büyük halı bulunmuyordu. "Kaliçe" denilen küçük halılardan 6 tanesine sahipti. Fakat kaliçelerinin hepsi aynı ölçüde değildi. Üçü küçük, ikisi orta boy olarak

⁴⁶ Lengeri; büyük bakır sahan.

⁴⁷ Peşkir, genellikle pamuk ipliğinden dokunmuş havlu. Yemek yerken kullanılan, el kurulan büyük mendil şeklinde pamuk veya keten bez, peçete. *MEB Türkçe Sözlük*, III, s. 2298. havlu yerine kullanılan bir tabirdir. Farsça "pişgir"den bozmadır. Pakalın, II, s. 773.

⁴⁸ Mertebani, Merteban'da yapılan bir cins çanak çömlek. Devellioğlu, age, s. 623. Mertebani Hind-i Çini'de yapılan yeşilce sırlı fayanslar hakkında kullanılan bir tabirdir. Pakalın, II, s. 487.

⁴⁹ Güldan, gül muhafazası, çiçeklik, vazo. Devellioğlu, s. 297.

nitelendirilmiş ve birinin niteliği hakkında ise fikir beyan edilme- mişti. Bunların dışında yere serdiği biri eski, iki de kilimi mevcuttu. Namazlarını üzerinde eda ettiği iki seccadesinden biri Mısır'dan getirilmişti, diğeri ise kalıçedendi. Fakat her ikisinin de maddî değeri aynıydı. Bu seccadeler üzerinde namazını kıldıktan sonra çektiği tesbihi “mercânî” idi ve seccadelerinden daha fazla maddî değeri haizdi.

O dönemde Osmanlı evinde bulunan mobilyalar, gece serilip gündüz kaldırılabilen yumuşak eşyalardan oluşuyordu. Ancak Derviş Mehmed Efendi'nin terekesinde yatak, döşek gibi gündüz oturlan odayı gece yatak odası haline dönüştüren eşyalar bulunmuyordu. Büyük ihtimalle bunlar hanımı tarafından çeyiz olarak getirildiğinden onun sahip oldukları arasında gösterilmemişti. Ancak gece uyurken üstüne örtebileceği 4 yorgani, bir battaniyesi ve üç de yastığı vardı. Yorganlarından ikisi yemenî, biri eski ve bir diğerrinin niteliği belirtilmemişti. Fakat en yüksek maddî değere sahip olanı, eski yorganıydı. Mavi renkli battaniyesi de eskimişti ve 2 kuruş değerindeydi.

Gündüz kendisinin ve evin diğer fertlerinin üzerinde oturdukları birkaç çeşit mak'adı vardı. Üç tanesi beyaz, iki tanesi kırmızı, biri mavi renkli olan mak'adlarının yanı sıra ikisi de “kutni” cins kumaştan yapılmıştı. İçlerindeki en kıymetlileri de bunlardı. Mak'adların çabuk aşınmasını önlemek üzere kullanıldığı düşünülen 2 mak'ad şalı epey eskimişti. Evdeki örtü nevi eşyalar bunlardan ibaret değildi. Çeşitli maksatlarla kullanılan keçeler, ocağı örtmeye yarayan “ocak yaşmağı” ve çok amaçlı kullanılan değişik örtüler mevcuttu.

Camlarını örten perdelerden biri yemenî cins kumaştan imâl edilmişti ve sadece 1 kuruş değerindeydi. Aydınlatma için kullanılan mumların konulduğu 3 şamdanı vardı. Küçük çekmecesinde özel eşyalarını, her ne kadar terekesinde açıkça belirtilmemişse de yazı takımlarını saklıyor olmalıydı. Sahip olduğu 3 iskemlesini de muhtemelen yazı yazarken kullanıyordu. Zira o, ilmiye sınıfına mensub bir kişiydi. Zamana önem verdiği biri küçük, diğeri büyük iki saati bulunmasından anlaşılıyor. Boyutları farklı olmasına rağmen her iki saatin 15 kuruş değerinde olması, küçüğünün daha kıymetli olduğuna işaret ediyor. Terekede tek tek dökümü yapılan bu özel eşyaların yanı sıra “taşra üzere takdim olunan eşya” adı altında niteliği ayrıntılı bir şekilde belirtilmeyen bazı eşyalar da bulunuyordu. Bunlar için toplam bir kıymet biçilmiş ve 40 kuruş ettiği yazılmıştı. Aynı şekilde eskimiş bazı eşyalar da ayrıntıya girilmeden “sair hırdavat” başlığı altında kaydedilmiş ve onlar için de 9 kuruşluk bir bedel öngörül- müştü.

Tablo 3. Derviş Mehmed Efendi'nin Terekesindeki Mefruşat

Eşyanın adı	Değeri
Aba yastık 3	2
Alaca mısır seccadesi	3
Beyaz makad 3	4
Beyaz örtü?	2
Cam perdesi	1
Hane ve garar?	10
İskemle 3	1
Kaliçe ⁵⁰	6
Kaliçe seccade	3
Kebir saat	15
Kırmızı mak'ad ⁵¹ 2	6
Kiryan? keçesi	2
Köhne ...2	10
Köhne kilim	3
Köhne makad şal 2	2,5
Köhne yorgan	10
Kutni mak'ad 2	51
Mai köhne velence ⁵²	2
Mai mak'ad	20
Ocak yaşmağı ⁵³	2
Orta ⁵⁴ keçesi	17
Sagır çekmece	2
Sagır kaliçe	1
Sagır kaliçe 2	5
Sagır saat	15

⁵⁰ Kaliçe, küçük halı, seccade yerine kullanılan bir tabirdir. Pakalın, II, s. 151.

⁵¹ Minder üzerine örtülen çuha ve sair kumaştan yapılmış ön kenarı saçaklı örtü adıdır. Ayrıca üstüne oturulacak yerlere serilen ve kaplanan halı ve kumaşlara denirdi. Oda minderleri üzerine yayılan çuha veya dokuma örtüler gibi... Pakalın, II, s. 393.

⁵² Velence/velence, bir yüzü uzun tüylü, kalın ve ağır battaniye. *MEB Türkçe Sözlük*, IV, s. 3064.

⁵³ Yaşmak, örtü, perde, ocak etekliği, davlumbaz anlamlarına gelir. *MEB Türkçe Sözlük*, IV, s. 3158.

⁵⁴ Orta, yeniçeri teşkilatında tabur yerinde kullanılan bir tabirdir. Pakalın, II, s. 730.

Şamdan 3	2
Taşra üzere takdim olunan eşya	40
Vasat kaliçe	5
Vasat kaliçe	6
Ve sair hırdavat	9
Yan keçesi 2	12
Yani? kilim	2
Yemeni ⁵⁵ çadır perdesi	2,5
Yemeni perde	1
Yemeni yorgan 2	7
Yorgan	9,5
Mercâni tesbih	5
Toplam	296.5 kuruş

d. Silahları, At Takımları ve Kitapları

Derviş Mehmed Efendi asker olmamakla birlikte evinde silah bulunduruyordu. Dört boru tüfek, ok ve yay, 2 kılıç ve bir gaddaresi vardı. Ancak bunların çoğu dekoratif amaçlı kullanılıyorlardı. Zira kılıçlar ve gaddare gümüşle süslenmişti. Binek hayvanları için kullandığı eşyalar arasında da “sim raht”ları yani gümüş at takımları bulunuyordu. Gümüş at takımlarının yanı sıra çeşitli üzenği ve koşumları vardı. Fakat terekesinde at yer almıyordu. Altı tane katırı vardı ve bunların kıymeti toplam 100 kuruşa ulaşıyordu. Belki de felç olmadan önce, kadılık yaptığı dönemde “simraht”larıyla bindiği atları vardı ve güçten düşünce satmayı tercih etti.

İlmiye sınıfına mensub olan bir kişinin kitap sahibi olmaması düşünülemez. Elbette müderris bir babanın müderrislik ve kadılık yapmış oğlu olan Mehmed Efendi'nin de pek çok kitabı vardı. Terekesinde isimleri ayrıntılı bir şekilde verilmemiş olan kitaplarının toplam değeri 1312 kuruşa ulaşmaktadır. Terekenin % 35.60'ına tekâbül eden bu rakam, onun kitaplara verdiği önemi göstermektedir. Ancak ailesi onun ardından kitaplarının tamamını saklamayıp, bir kısmını Ulucamii'nde satmayı tercih etmiştir. Bu satıştan elde

⁵⁵ Yemeni, alaca boyalı, üzerinde kalıpla renkli çiçek resimleri basılmış ince bez ve yazma çenber adıdır. Vaktiyle yemen ve Hind'de yapıldıkları için bu adı almıştır. Kadınların başlarını örttükleri yemeniyi erkekler de vaktiyle fesin üzerine sarık tarzında sararlardı. Yemeni dışarıdan geldiği gibi İstanbul'da da yapılırdı. Yorgan yüzleri, bohçalar, namaz seccadeleri de imal eden bu müesseselere “basmahane”, bunları yapanlara da “yazmacı” denirdi. Ayrıca üzeri açık ve ökçeli ayakkabıya da yemeni denirdi. Pakalın, III, s. 617.

edilen gelir 831 kuruştur. Evde tasnif olunan kitaplarının değeri ise 481 kuruşa ulaşmaktadır. Buradan hareketle Derviş Mehmed Efendi'nin çocuklarının babaları ve dedeleri gibi ilmiye sınıfına intisab etmedikleri sonucuna ulaşabiliriz. Zaten oğullarının biri hasta, diğeri küçük yaşta ve kızları da muhtemelen evliydi. Geriye kalan bir erkek çocuğuyla ilgili ise hiçbir ayrıntıya ulaşamadık.

Tablo 4: Derviş Mehmed Efendi'nin Terekesindeki Silahları, At Takımları ve Kitapları

Eşyanın adı	Değeri
Boru tüfenk 4	6
Mühr-i ...	2
Sim gaddare ⁵⁶	25
Sim kılıç	25
Sim kılıç	15
Tirkeş ⁵⁷ maa yay	5
..... simraht	12
Çubuk? Üzengi 2	2
Defa üzengi-i hadid 2	2
Kadı-raht ⁵⁸	8
Katır-ı re's 6	100
Kebir küz ⁵⁹ üzengi ⁶⁰	6
Köhne yapuk ⁶¹	1
Küz üzengi çift?	4
Sim raht	20
Cami-i kebirde fîruht olunan kütüb bahası nakit ceman	831
Evde takvim olunan kütüb ceman	481
Benefşe bağdadi cild	4
Toplam	1549 kuruş

⁵⁶ Gaddare, ağır ve iki tarafı keskin bir nevi kılıca denir. Şemseddin Sami, s. 963. Büyük bıçak. Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1996, s. 273.

⁵⁷ Tirkeş, ok koymaya mahsus mahfazanın adıdır. Pakalın, III, s. 508.

⁵⁸ Raht, at takımı, yolda lazım olacak şeyler, levazım, döşeme ve ev takımı, pencere ve kapı kanatlarını çerçeveye tutturana menteşe takımı gibi anlamlara gelir. *MEB Türkçe Sözlük*, III, s. 2349.

⁵⁹ Küz, Farsça kambur demektir. Kanar, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2000, s. 928.

⁶⁰ Üzengi, ata binildiğinde ayakları koymak üzere eğerin iki tarafına birer kayışla asılan altı düz madeni halkanın adıdır. Pakalın, III, s. 562.

⁶¹ Yapuk, yağmurdan korumak için atın üzerine örtülen büyücek belleme. Eskiden yeniçerilerin giydikleri kaput. *MEB Türkçe Sözlük*, IV, s. 3134. Belleme, yünden yapılmış kısa ceket. *MEB Türkçe Sözlük*, I, s. 293.

f. Menkul ve Gayr-i Menkulleri

Sahip olduğu fazlaca bir gayr-i menkûlü bulunmamaktaydı. Hisar Camii Mahallesi'nde küçük bir ev ile Karamanî Köyü'nde bir çiftliğı vardı. Biri henüz çocuk yaşta iki cariyesi evdeki işlerle ilgileniyor olmalıydılar. Daha fazla insan gücünün gerekli olduğu çiftliğinde ise iki genç erkek kölesi ile bir cariyesi bulunuyordu. Hatırı sayılır bir miktarda nakit parası da yoktu. Öldüğünde geriye sadece 90 kuruş nakit para bırakmıştı. Ancak birkaç kişiden alacaklıydı. Bunların da toplam değeri 225 kuruş civarındaydı.

Tablo 5. Derviş Mehmed Efendi'nin Terekesindeki Menkul ve Gayr-i Menkulleri

Müteveffa-yı mezburun menziline muttasıl olan sagir menzil	81
Sagire cariyeye be-nam Azife?	50
Cariye be-nam Mah-Neyyir	20
Müşarun ileyhin Karamani nam karyede vaki çiftliğinde tahrir olunan iki gılmanı ve bir cariyeye ve sair hububat ve mevaşi ceman	637
Toplam	788

g. Alacakları ve Borçları

Alacaklarının yanı sıra borçları da vardı ve ne yazık ki borçları alacaklarından daha fazlaydı. Altı katır sahibi olarak nalbandlara sık sık işi düşüyor olmalıydı. Bu yüzden iki farklı nalbanda borçluydu. İhtişamlı giysilerini diktirdiğı terzisinin yanı sıra ekmekçi de borçlu olduğu kişiler arasında yerini almıştı. Bunlar, Derviş Mehmed Efendi'nin iş yaptırıp da henüz parasını ödeyemediğı esnaftı. Ancak onun İplikçi Mehmed Vakfı'na da 100 kuruş borcu vardı. Muhtemelen ekonomik açıdan girdiğı bir darboğazı aşabilmek için bu vakıftan kredi almak zorunda kalmıştı. Ancak ödemeye ömrü yetmemişti.

Tablo 6. Derviş Mehmed Efendi'nin Terekesindeki Alacak ve Borçları

Alacaklar	
Mekteb-hane-i Fatma?	100
Abdullah efendi	95
Mehmed	30
Nakid	90
Toplam	315
Borçlar	
Ark-dar? Aslan	105
Nalband Ramazan	8
Nalband Hasan	3,5
Ekmekçi ve terzi ve?	50
İplikçi Hacı Mehmed Vakfı	100
Toplam	266,5

h. Diğer Masraflar

Terekesinden ödenen meblağ yalnızca borçlarıyla sınırlı kalmamıştı. Nikah akdi sırasında eşine daha sonra ödemeyi taahhüt ettiği mehri olan 1000 kuruş, zaten terekenin % 27. 15'ini oluşturuyordu. Techiz ve tekfini de vasiyeti doğrultusunda 200 kuruş harcanarak gerçekleştirildi. Cenazesinin kaldırılmasından sonra yine merhûmun vasiyeti gereği 100 kuruş da ruhuna Yasin Süresi okunması için sarfedildi. 180 kuruş da vergi ve diğer masraflara ödendikten sonra geriye kalan meblağ olan 2030 kuruş varisler arasında paylaştırıldı. Hanımı 253 kuruş, oğulları 444'er kuruş, kızları ise 222'şer kuruş olan hisselerini miras olarak aldılar.

Tablo 7. Derviş Mehmed Efendi'nin Terekesindeki Diğer Masraflar

Mehr-i müeccel-i zevce-i mezbure	1000
Techiz ve tekfin ber-mucebi vasiyye	200
Bera-yı Yasin-i Şerif ber-mucebi vasiyye	100
Resm-i kısmet	100
Hüddamiye	60
Ücret-i kadem?	20
Toplam	1480

Ancak babalarından kendilerine kalanlar bunlarla sınırlı değildi. Terekenin sonunda eklenen başka bir belgede merhumdan kalan başka mallar da bulunduğu kaydedilmişti. Buna göre toplam 930 kuruşluk bir servet daha varislerce paylaşılmıştı.

Tablo 8. Derviş Mehmed Efendi'nin Terekesine Sonradan Eklenenler

Akçe Karyesi'ndeki çiftlik ve iki kıta bağ	250
Hisar Kapısı'ndaki ekmeççi dükkanının dahiliyesi	300
Ekmeççi Mustafa Çelebi'den alacak	100
Gürani yakınında Bahçe	200
Cilimboz mevziinde bir bağ	30
Hisar Kapısı'ndaki çörekçi dükkanında olan rehn hisse	50
Toplam	930

Akçe Karyesi'nde bir çiftlik ve bağ, sâkini olduğu Hisar'da bulunan bir ekmeççi dükkanını ile çörekçi dükkanında bir hisse, yine Hisar'daki Gürânî Mahallesi yakınında bir bahçe ve Cilimboz'da bir bağ terekenin paylaşımından sonra kaydedilenler arasındadır. Ekmeççi Mustafa Çelebi'den alacağı 100 kuruş da ilk miras dökümünde bulunmamaktadır. Tüm bunlar yine miras hukukuna göre merhûmun hanımı ve üçü erkek, ikisi kız beş çocuğu arasında paylaştırılmıştır.

Tablo 9. Derviş Mehmed Efendi'nin Terekesinde Mirasçılarının Hisseleri

Hanımı Beyhanım	116
Oğlu Seyyid Mehmed	203
Oğlu Seyyid Şeyhi	203
Oğlu Seyyid İbrahim	203
Kızı Şerife Emetullah	101.5
Kızı Şerife Ümmügülsüm	101.5
Toplam	928

Böylece eşi bu ikinci paylaşımından 116 kuruş, oğulları 203'er kuruş ve kızları 101.5'ar kuruş elde etmişlerdir. Mirasçıların her iki paylaşımın sonucunda toplamda aldıkları miktar ise şöyledir:

Tablo 10. Derviş Mehmed Efendi'nin Aile Fertlerinin Mirastaki Toplam Hisseleri

Hanımı Beyhanım	369
Oğlu Seyyid Mehmed	647
Oğlu Seyyid Şeyhi	647
Oğlu Seyyid İbrahim (sagır)	647
Kızı Şerife Emetullah	323.5
Kızı Şerife Ümmügülsüm	323.5
Toplam	2957

Bu tabloya göre oğullardan her biri 647'şer kuruş ücret almış görünmektedir. Ancak büyük oğul Seyyid Mehmed sara hastası olduğu için sahip olduğu maddî varlığının idaresi mahkeme kararıyla bir vasiye devredilmesi uygun görülmüştür.⁶² Bu vasi annesi Beyhanım'dan başkası değildir. Derviş Mehmed'in üçüncü oğlu Seyyid İbrahim Çelebi ise babası öldüğünde henüz çocuk yaştaydı. Dolayısıyla onun da mallarının idaresi için bir vasiye ihtiyacı vardı. Mahkeme onun için de aynen ağabeyi Mehmed'e olduğu gibi, annesini vasi olarak atadı. Böylece Beyhanım, kendi ve iki oğlunun mal varlığıyla beraber toplam 1663 kuruşluk bir serveti idare etmek durumunda kaldı.

Sonuç

Ölen bir kişinin geride bıraktıklarının kaydedildiği terekeler, Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi araştırmacıları için hazine niteliğinde birer kaynak durumundadır. Bu kayıtların, gerek çok sayıdaki benzer belgeden hareketle ortak verilerin elde edilmesinde, gerek bir tek tereke kaydından yola çıkılarak yalnızca bir ferdin hayat hikâyesinin kurgulanmasında büyük yararı olmaktadır. Ancak daha doyurucu bilgiler elde edebilmek için daha zengin kaynaklara ihtiyaç vardır. Çok farklı belge türlerini ihtiva etmeleri hasebiyle şer'îye sicilleri bu konudaki en önemli kaynaklardan biri durumundadır.

Bu çalışmada tek bir tereke kaydına dayanılarak malulen emekliye ayrılmış bir ilmiye sınıfı mensubunun, Baldırzade Derviş Mehmed Efendi'nin nasıl bir yaşam standardına sahip olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Buna göre Derviş Mehmed Efendi, kendi halinde yaşayan, tek eşli, beş çocuklu köşesine çekilmiş bir kişidir. Giyimine özen göstermekte ve özellikle de zenginliğin ve gücün

⁶² BŞS, B 91 6a.

göstergesi olan pahalı kürklere ilgi duymaktadır. Eşini de kendi gibi Bursa'nın ileri gelen ailelerinden seçmiştir. Hanımı bir seyyid kızı olduğu için çocukları da seyyid ve şerif ünvanıyla anılmışlardır.

Babasının aksine telif edilmiş hiçbir eseri bulunmamaktadır. Kısa bir süre yaptığı müderrislikten sonra kadılığı tercih etmiştir. Ancak bir süre sonra geçirdiği felç nedeniyle emekliye ayrılmak zorunda kalmıştır. Henüz 58 yaşında ölmesinde belki bu rahatsızlığının da etkisi olmuştur. Geride bıraktığı beş çocuğundan biri henüz küçük yaşta diğeri sara hastasıdır. Neyse ki mal varlığı onları başkalarına muhtaç etmeyecek durumdadır.

Bu çalışma emekli bir kadının terekesinden hareketle onun hayatından bir resim ortaya koymaya çalışmıştır. Benzer çalışmalar arttığında toplumun farklı kesimlerindeki insanların yaşam standardına ilişkin daha doyurucu bilgiler elde edilebilecektir.

Kaynakça

- Anastassiadou, Meropi, Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik, (çev: Işık Ergüden), İstanbul, 2001
- Baldırzade Selisî Şeyh Mehmed, Ravza-i Evliya, (Haz. Mefail Hızlı, Murat Yurtsever), Bursa, 2000.
- Barkan, Ömer Lütfi, "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", Belgeler, III/ 5-6, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1966, s. 1-479.
- Beliğ Efendi, Burusevî, Güldeste-i Riyaz-ı İrfan ve Vefayat-ı Danişveran-ı Nadiredan, Bursa, 1287/1870.
- Bursa Şeriyye Sicilleri, B 91.
- Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara, 1996.
- Erünsal, İsmail, "Türk edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları IV: Lami'î Çelebi'nin Terekesi", Journal of Turkish Studies- Türklük Bilgisi Araştırmaları, vol: 14, Harvard University, Washington DC, 1990, p. 179-194.
- Faroqhi, Suraiya, "18. Yüzyıl Bursa'sında Zengin Olmak: Debbâğ Hacı İbrahim'in Serveti", Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak, (çev. Gül Çağalı Güven, Özgür TÜresay), İstanbul, 2003, s. 199-216.
-, "Köle Sahibi ve Kırsal Tefeci Olarak Bir yapı Ustası: Sefer Mimarı Bursalı Hacı Abdullah", Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak, (çev. Gül Çağalı Güven, Özgür TÜresay), İstanbul, 2003, s. 179-197.

-, "Ticaret: 1480'lerde Bursa Tüccarları", Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak, (çev. Gül Çağalı Güven, Özgür TÜresay), İstanbul, 2003, s. 153-177.
- Gazzizade, Abdülatif, Hülasatü'l-Vefeyat, Bursa Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel no: 2162.
- Gerber, Haim, Economy and Society in an Ottoman City: Bursa, 1600-1700, The Hebrew University, Jerusalem, 1988.
- Harkort, Klaus Liebe, Beitrage Zur Sozialen und Wirtschaftlichen Lage Bursa's am Anfang des 16. Jahrhunderts, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hamburg, 1970.
- Karataş, Ali İhsan, "Folklorümüzün Kaynaklarından tereke defterleri ve XVIII. Yüzyıl Tereke Kayıtlarından Örnekler", I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (4-6 Nisan 2002) Bildiri Kitabı, Bursa, 2002, c. II, s. 691-710.
-, "XVIII. Yüzyılda Bursa Halkının Ekonomik Yapısı", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.15, sayı: 2, 2006, s. 231-264.
- Kepecioğlu, Kâmil, Bursa Kütüğü, Bursa Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel no: 4519-4522.
- Kılıç, Orhan, "Harputlu Hacı Osman'ın 1725 Tarihli Terekesi ve Düşündürdükleri", Turkish Studies, vol: 2/1, 2007, s. 17-28.
- Kılıç, Rüya, Osmanlı Devleti'nde Seyyidler ve Şerifler (XIV-XVI. Yüzyıllar), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000.
- Koçu, Reşat Ekrem, Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Ankara, 1967.
- Kurt, Abdurrahman, "19. Yüzyıl Bursa Toplumunun Sosyal Görünümü ve Halkın Sahip Olduğu Eşyalar", I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (4-6 Nisan 2002) Bildiri Kitabı, Bursa, 2002, c. II, s. 711-732.
- Lajos, Fekete, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendi Evi", (çev. M. Tayyib Gökbilgin), Belleten, cilt: XLIII, sayı 170, Ankara, 1979, s. 457-480.
- MEB Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2004.
- Özdeğer, Hüseyin, 1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri, İstanbul, 1988.
- Özen, Mine Esiner, "Türkçe'de Kumaş Adları", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, sayı: 33, 1980/81, s. 291-340.
- Öztürk, Said, Askeri Kassama Ait 17. Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil), OSAV, İstanbul, 1995.

- Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 2004.
- Şemseddin Sami, Kamus-ı Türkî, İstanbul, 1996.
- Yağcı, Zübeyde Güneş-Genç, Serdar, “XIX, Yüzyılda Balıkesir’de Giyim-Kuşam Zevki ve Bir Kumaş Tüccarı”, Turkish Studies, vol: 2/1, 2007, 227-246.